

Marijn Schapelhouman

‘... in yver ten konsthemel uytbonzen’. Over twee tekeningen van Mattheus Terwesten

Voor J.F.H.

Op 21 oktober 1656 willigde de Haagse magistraat het verzoek in van een aantal kunstschilders, beeldhouwers, glasschilders en graveurs om zich te mogen losmaken uit het oude St. Lucasgilde teneinde zich te verenigen in een eigen *confrerie*. Het zullen zeker overwegingen van economische aard zijn geweest, die de kunstenaars de wens ingaven zich in een afzonderlijke broederschap te organiseren: een kleine groep van gelijkgestemden zou op veel doeltreffender wijze voor haar eigen belangen kunnen opkomen dan het grote St. Lucasgilde vermocht te doen¹. Het oude gilde immers moest waken over het welvaren van een wel zeer bonte mengelmoes van beroepsgroepen, van kunstschilders tot stoelenmakers. Schrijvers in later eeuwen, met Arnold Houbraken voorop, meenden dat aan het streven naar zelfstandigheid van de kunstenaars verhevener beweegredenen ten grondslag lagen.

Houbraken schreef in 1718: *Nu was het by vele van de Konstschilders dies tyds in gebruik gekomen, dat zy openbare winkels, en verkoopdagen van Schilderyen hielden, en dus zig, om hun voordeel te bejagen, met het voorrecht van een Gild dekten. Maar als met 'er tyd het Glasschilderen geheel ten onbruik wierd, in enkel Glazemaken verkeerde, en door de slegte tyden gemeene Konstschilders mede tot den kladpot vervielen, en het getal der Groffschilders hielpen vermeederen; en dus het Gildebloederschap meest in ambags-*

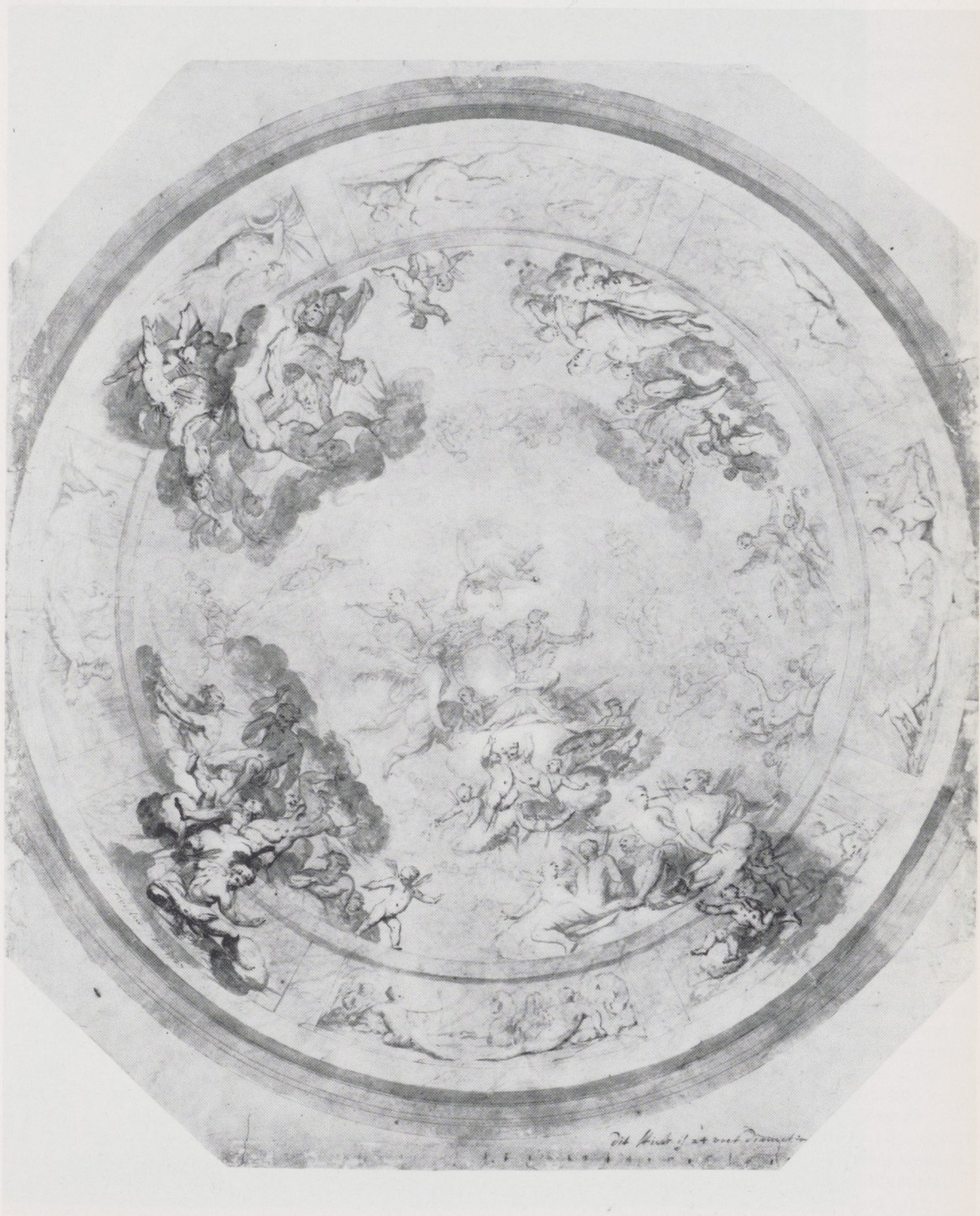
*gezellen bestond; hebben de Konstoeffenaars daar wat tegens aan gezien, als waar het der Edele Konst oneer aangedaan, onder ambagslieden geteld te worden. Waarom zy dan gelegenheit zогten om die Broederschap te ontgaan, en een konfraterniteit van enkele Konstoeffenenden op te rechten*². Maar ook de kunstenaars zelf beschouwden de oprichting van hun confrerie niet ongaarne in het licht van de tegenstelling tussen de verheven kunst en de laag-bij-de-grondse ambachten. Dertig jaar na de afscheiding van de kunstenaars uit het Haagse St. Lucasgilde vereeuwigde de schilder Willem Doudijns (1622–1697) de gebeurtenis in een allegorie in grote stijl. Doudijns' schilderij vormde het middendeel van de plafonddecoratie in de grote zaal van de confrerie in het Korenhuis aan de Prinsegracht. In 1682 had het gemeentebestuur de kunstenaars de beschikking gegeven over vier vertrekken boven de Korenbeurs. In de grootste zaal werden verkopingen van kunstwerken gehouden, waarvan de opbrengst aan de confrerie ten goede kwam. Houbraken beschrijft de plafondschilderingen als volgt: *De zoldering van deze zaal, van onder te zien, is verdeelt in vier hoekstukken met een ovaal in 't midden, alle met beeldwerk konstig beschildert. Het eerste hoekstuk door THEOD. VAN DER SCHUUR geschildert, verbeelt de drie hoofdkoleuren. Het tweede door DANIEL MYTENS, daar de Deugt de Historien op den rug van de Faam schryft, die door haar worden uitgebazuint. Het derde door AUG.*

TERWESTEN, waar in de Perspectief, Doorzichtkunde en Architecture, of Boukonst zig vertoont. Het vierde door ROBB. DU VAL waar in de Astronomie of Starrekunde, en Geometrie of Meetkonst gezien wort. Het middelvak, door WILL. DOUDYNS beschildert, vertoont de Haagse stedemaagt, onder welker bescherming zig de Schilderkonst, Beelthouwery, Glasschildery en Graveerkonst, aanbieden. Hier nevens aan zietmen Pallas verzelt met de Konstliefde, de Groffschilders met ladder en kladpot: De Boekbinders met schroef en pers, en de Stoelmakers met hun gereedschap, in yver ten konsthemel uytbonzen³.

De decoraties zijn in de negentiende eeuw, waarschijnlijk in de jaren dertig, verloren gegaan. Johan Gram vermeldde in zijn geschiedenis van de Haagse Confrerie Pictura en haar academie, verschenen in 1882, dat Doudijns' schilderij ... *een vijftigtal jaren geleden het plafond van genoemde zaal nog sierde*⁴. Wél moest zich in de verzameling van de confrerie een tekening van Mattheus Terwesten (1670–1757) naar Doudijns' plafondstuk hebben bevonden. Uit de notulen van de confrerie was bekend dat één van Mattheus' zoons, Pieter Terwesten, op 28 september 1784 de tekeningen die zijn vader naar de plafondstukken in de grote zaal had gemaakt, aan de broederschap ten geschenke had gegeven⁵. De tekeningen waren echter in de loop der jaren zoek geraakt en zo leek elk spoor van Doudijns' plafondstuk te zijn uitgewist. Doch in de jaren dertig van de twintigste eeuw gloorde er een sprankje hoop. Enige tijd tevoren was op een veiling in Amsterdam een groot aantal tekeningen van Augustinus en Mattheus Terwesten te koop aangeboden en men had deze verzameling in haar geheel voor het archief van de Haagse Academie weten te verwerven⁶. Onder deze tekeningen bevond er zich één, waarin de kunsthistoricus J. H. Plantenga, destijds directeur van de Academie, Mattheus' verloren gewaande copie naar het zolderstuk van Doudijns meende te herkennen. Plantenga publiceerde zijn bevindingen in 1938 en sindsdien hebben verscheidene auteurs hem nageschreven⁷. Met de overige Terwesten-tekeningen uit het archief van de Haagse

Academie kwam ook Mattheus' vermeende copie naar Doudijns in 1982 in het bezit van het Rijksprentenkabinet (afb. 1)⁸. Reeds een eerste vluchtige blik leert, dat deze tekening onmogelijk de copie naar het middenstuk van het plafond in de confreriezaal kan zijn. Houbraken beschrijft het stuk als een ovaal; op de tekening is een rond plafond weergegeven. Bezieet men de voorstelling wat aandachtiger, dan blijkt al gauw dat deze geen enkele overeenkomst vertoont met het door Houbraken beschreven schilderij. Nagenoeg in het middelpunt van de cirkel bevindt zich een gekroond wapenschild, omgeven door allegorische gestalten, onder wie de Faam te herkennen is. De kleine taferelen in de rand verbeelden, blijkens de nog gedeeltelijk leesbare opschriften, beurtelings één der werelddelen en één van de vier elementen. De vier grote groepen stellen naar alle waarschijnlijkheid de vier windstreken voor. Helaas is tot op heden niets bekend over de bestemming van dit niet van barokke zwier gespeende plafondontwerp, dat zeker tot de aantrekkelijkste tekeningen van Mattheus Terwesten kan worden gerekend. De simpele mededeling dat Plantenga het bij het verkeerde eind had zou een wat teleurstellend slot van dit korte opstel vormen, ware het niet dat het toeval voor een *happy end* zorgde. De groep werken van Augustinus en Mattheus Terwesten bevond zich nauwelijks binnen de muren van het Rijksprentenkabinet, toen een Amerikaanse kunsthandel een grote tekening in rood krijt van Mattheus Terwesten te koop aanbood, die onmiddellijk werd herkend als de copie naar Doudijns' plafondstuk (afb. 2)⁹. De voorstelling beantwoordt nagenoeg geheel aan Houbrakens beschrijving. Het ovale beeldvlak is over de lengte door een denkbeeldige lijn in tweeën gedeeld. Op de ene helft is de Haagse stedemaagd afgebeeld, vergezeld van de ooievaar uit het stadswapen. Voor haar hebben zich de personificaties van de kunsten verzameld: van links naar rechts graveerkunst, glasschilderkunst, schilderkunst en beeldhouwkunst. Het groepje rechts van de personificatie van de beeldhouwkunst, dat door Houbraken niet in zijn beschrijving

Afb. 1. Mattheus Terwesten, *Ontwerp voor een ronde
plafondschildering. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.*

Afb. 2. Mattheus Terwesten naar Willem Doudijns, *Allegorie op de afscheiding van de kunstenaars uit het Haagse St. Lucasgilde*. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

wordt genoemd, kan geduid worden als *De Tijd onthult de Waarheid*. Vermoedelijk dient men dit tafereel op te vatten als een commentaar op de hoofdvorstelling. Dertig jaar na dato heeft de tijd uitgewezen dat de beslissing van de kunstenaars, om zich los te maken uit het oude gilde, juist is geweest: de confrerie is tot grote bloei gekomen. De andere helft van het blad wordt in beslag genomen door de scène die Houbraken zo plastisch beschreef. Een vervaarlijke Pallas Athena, bijgestaan door drie putti met lauwerkransen, die volgens Houbraken de kunstliefde verbeelden, verdrijft de *Boekbinders met schroef en pers*, de *Stoelmakers met hun gereedschap* en de *Groffschilders met ladder en kladpot* uit de *konsthemel*.

Hoe de tekening ooit in Amerika belandde is een raadsel, dat wel nooit zal worden opgelost. Mattheus Terwesten, die zijn copie waarschijnlijk korte tijd na de voltooiing van het plafondstuk in 1686 maakte, hield de tekening tot zijn dood in zijn bezit. In de catalogus van de veiling van Mattheus' nalatenschap wordt ze, samen met de copieën naar de vier hoekstukken van het plafond, beschreven onder nummer 1 in Portefeuille D: *Vyf capitaale Teekeningen, zynde de vyf Platfonds op de Kamer van Pictura, geteekent door M. Terwesten*¹⁰. Pieter Terwesten zal toen de vijf tekeningen uit de boedel van zijn vader gekocht hebben. In 1784 schonk hij ze, zoals reeds vermeld, aan de confrerie.

Daarna is de geschiedenis van de tekeningen vol leemten. Op een kwade dag zijn ze uit de verzameling van de Haagse Academie verkocht of ontvreemd. Van de kopieën naar de vier hoekstukken van het plafond ontbreekt tot nu toe elk spoor. De tekening naar Doudijns' schilderij dook in 1919 op in de veiling van een Duitse particuliere verzameling¹¹. Via een lange omweg heeft dit document van Haagse kunst en kunstleven nu zijn eindbestemming gevonden in het Rijksprentenkabinet.

Noten

¹ A. Bredius, 'De boeken der Haagsche «Schil- ders-confrerye»', *Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis*, bijeengebracht door Fr. D. O. Obreen, deel 4, Rotterdam 1881-82, pp. 46-56; zie ook: Hessel Miedema e.a., 'Schilderen is een ambacht als een ander', *Proef* 3 (1974-75), pp. 124-144, i.h.b. pp. 133-135.

² Arn. Houbraken, *De groote Schouburgh der Nederlantsche Konstschilders en Schilderessen*, I. deel, Amsterdam (A. Houbraken) 1718, pp. 242-243.

³ Houbraken 1718 (noot 2), p. 244.

⁴ Johan Gram, *De Schildersconfrerie Pictura en hare Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage 1682-1882*, Rotterdam 1882, p. 1.

⁵ A. Bredius, 'Extract uit de notulen der Confrerie van Pictura te 's-Gravenhage, gehouden door Pieter Terwesten', *Oud-Holland* 19 (1901), p. 235.

⁶ Veiling 'Collections M. et S.', Amsterdam (Fr. Muller), 12 december 1908, nr. 2933.

⁷ J. H. Plantenga, *De Academie van 's-Gravenhage*, 's-Gravenhage 1938, pp. 23, 25-26 en Blad 1, afb. 3; A. Staring, *Jacob de Wit 1695-1754*, Amsterdam 1958, p. 33 en afb. 3; H. M. Mensonides, 'Tweede Haagse schilders en hun werk voor het Oude Stadhuis. Willem Doudijns en Theodorus van der Schuer', *Jaarboek 'Die Haghe'* 1959, 's-Gravenhage 1960, pp. 84-85; Joop van Roekel, Paul Knolle, Marjolein van Delft, *Haags naakt*, 's-Gravenhage 1982, p. 4, afb. 1.

⁸ Inv.nr. 1982:18. Grafiet, pen in bruin, penseel in grijs, grijs-bruin en rood-bruin, op lichtbruin papier, 629 × 555 mm, de hoeken afgeschuind. Links onderaan, in de rand van de voorstelling, gesigneerd en gedateerd: *Matteus Terwesten.: f. in 1727* (pen in grijs). Rechts onderaan: *dit stick is 24 voet diameter* (pen in bruin). In de rand zijn de volgende opschriften nog leesbaar: *Asia; aerden; de Lughdt; America; T'waater*.

⁹ Inv.nr. 1983:3. Rood krijt, met wit gehoogd, op lichtbruin papier, 620 × 943 mm (samengesteld uit twee bladen papier). Verso, rechts bovenaan: *M. Terwesten delin* (rood krijt); rechts, in het midden: *na dodijns* (pen in bruin); rechts onderaan: *M. Terwesten/ na dodijns op de Camer [?] .../ het middelste schilderye [?] ...* (zwart krijt of grafiet, zeer vervaagd). In beide stukken papier hetzelfde watermerk: grote olifant met hoofdletter H (identiek aan Heawood 1332, Amsterdam 1689).

¹⁰ Veiling nalatenschap Mattheus Terwesten, 's-Gravenhage (Confrerie Pictura), 20 september 1757 en volgende dagen. Een exemplaar van de veilingcatalogus bevindt zich in het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie in Den Haag.

¹¹ Veiling Geheimrat Dr. Koennecke, Marburg (tekeningen) en Oberbürgermeister Schüller, Koblenz (prenten en schilderijen) e.a., Keulen (Kölner Kunst- und Auktions-Haus), 3-4 december 1919, nr. 214.